

ÎN CĂUTAREA
SINELUI

**ÎN CĂUTAREA
SINELUI**

DE LA FILOSOFIE LA PSIHANALIZĂ ÎN COMUNISM

Ediția a treia,
revizuită și adăugită

vasile dem.
zamfirescu

 SERIE DE
AUTOR

TREI

Cuprins

<i>După 20 de ani. Cuvânt înainte la ediția a treia</i>	7
<i>Cuvânt înainte la ediția a doua</i>	11
<i>Cuvânt înainte</i>	13
I <i>Jurnale</i>	15
<i>Jurnal despre Constantin Noica</i>	17
<i>Jurnalul unei psihanalize: întâlnirea cu umbra</i>	217
II <i>Eseuri filosofice</i>	307
<i>Încercare despre înțelept</i>	309
<i>„Omul fără însușiri“ — un comentariu filosofic</i>	316
<i>Optimismul lui Albert Camus</i>	322
<i>Caracterul tragic la Goethe și imperativul categoric</i>	339
<i>Structura umanismului</i>	346
<i>Spre o definiție a antropologiei</i>	367
<i>Biologie și antropologie filosofică</i>	375
<i>Nedreptatea ontică</i>	383
<i>Antilogicism în filosofia și literatura lui Camil Petrescu</i>	388
<i>Litere, filosofie, comunism</i>	407
III <i>Psihanaliza comunismului</i>	415
<i>Psihanaliză și comunism</i>	417

Psihanaliza în Franța	430
Dialog despre infantilizare	442
Voința de putere	452
Identificarea cu agresorul	459
Întoarcerea refulatului	472
Fețele resentimentului	481
Complexul de inferioritate al comunismului	489

După 20 de ani

Cuvânt înainte la ediția a treia

În răstimpul scurs de la prima ediție din 1994 s-au petrecut schimbări importante în mediul cultural căruia îi aparțin, precum și în lumea mea interioară. Unele favorizează receptarea acestei cărți, în timp ce altele o îngreunează.

Din prima categorie face parte extinderea difuzării psihanalizei. Grație colecțiilor de psihanaliză și psihologie ale Editurii Trei, cultura română dispune acum nu numai de seria operelor complete ale lui Freud și Jung, ultima apropiindu-se de finalizare în acești ani, fiecare cu câte 18 volume, ci și de cărțile unor importanți psihanaliști contemporani (M. Klein, D.W. Winnicott).

Ca niciodată până în 1990, aceste cărți au cititorii asigurați grație generațiilor de studenți ai facultăților de psihologie, pedagogie și filosofie care au audiat și audiază cursurile de psihanaliză. Psihanaliza la universitate este o noutate a ultimelor două decenii.

Pe de altă parte, psihanaliza ca psihoterapie se află în dezvoltare constantă, practicanții săi făcându-și simțită tot mai clar prezența în peisajul psihoterapiei autohtone. Cei care se angajează într-o analiză personală, fie cu scop de formare, fie cu scop terapeutic, din ce în ce mai numeroși, reprezintă cititorii cei mai avizați pentru experiența psihanalitică descrisă în această carte.

Reticențele pe care le-am avut acum două decenii de a publica jurnalul psihanalizei mele au fost atenuate de aceste condiții noi. Vor exista astăzi suficienți cititori comprehensivi care nu vor fi șocați de întâlnirea mea cu inconștientul, pentru că admit existența sa și pentru că unii dintre ei au trăit deja în analizele lor personale o asemenea întâlnire. Premisele culturale mult mai favorabile mi-au permis să adaug câteva secvențe inedite, în raport cu edițiile anterioare, din analiza mea. Adăugirile semnificative sunt clar marcate în text.

În schimb, jurnalul dedicat relației paideice cu filosoful Constantin Noica ar putea să trezească acum mai puțin interes decât în 1994, când amintirea sa era mult mai vie. Totuși, pentru mine, această întâlnire a avut o importanță decisivă, inclusiv, deși paradoxal, pentru trecerea mea de la filosofie la psihanaliză. Mult timp, desprinderea de filosofie și apropierea de psihanaliză au fost doar în act. Treptat, însă, am putut să-i percep semnificația.

Asemeni întregului, părțile sistemului totalitar erau bolnave, mai mult sau mai puțin. Filosofia din România comunistă se număra printre cele mai afectate domenii. Dacă propriul filosofiei constă în libertatea gândirii, ca slujitoare a politicului, ea se afla în afara esenței sale, în condiție de totală nelibertate. Întâlnirea cu Noica a reprezentat pentru mine o adevărată terapie filosofică, o anevoioasă luptă cu îndoctrinarea marxistă. Fără să fi existat vreo influență directă din partea lui Constantin Noica în acest sens, am început să văd erorile corifeilor, micilor corifei, ai filosofiei oficiale. Astfel de insight-uri se cristalizează pe parcursul jurnalului despre Constantin Noica.

Oricât de benefică a fost întâlnirea cu Constantin Noica din punct de vedere filosofic, ea nu m-a vindecat decât parțial de suferință. Eliberându-mă de o unilateralitate, m-a expus alteia, ce-i drept de cu totul altă factură și cu posibilități de alegere. Deși practica „filosofia cu istoria filosofiei”, Noica nu excludea nici „filosofia cu științe”. Totuși, în subsidiar simțeam existența tendinței, afirmată cu discreție și eleganță, de a acredita ideea că ontologia este ramura princeps a filosofiei. Nu este exclus ca diversitatea redusă a peisajului filosofic dintre anii 1960 și 1990 să mă fi frustrat și îndepărtat. Consideram că atât epistemologia, cât și ontologia, mai puțin sau deloc afectate de ideologizare, reprezintă doar forme de emigrare interioară, un refugiu personal a numeroși colegi, și nu o alegere liberă.

În sfârșit, modul de filosofare al lui Constantin Noica presupunea separarea spiritului de suflet, privilegierea primului și deprecierea ultimului, numit ironic „sufletel”. Nevoia mea era, însă, de a uni spiritul și sufletul, ceea ce anticipam, pe bună dreptate, afirm acum, că-mi va putea oferi psihanaliza. Cartea *Filosofia inconștientului*, elaborată în anii '90 și dedicată în întregime relației spirit-suflet, constituie ultima etapă a desprinderii de filosofie. Ulterior, ca psihanalist, m-am dedicat unei practici care privilegiază sufletul, fără a nega spiritul, și care vizează atingerea spiritului liber, ipostază care permite conviețuirea fără conflicte patogene a celor două dimensiuni, precum și colaborarea lor.

Despre „Jurnalul unei psihanalize” se impun câteva remarci alimentate de reacțiile cititorilor primelor două ediții. Impresia că analiza mea s-a bazat aproape exclusiv pe vise este creată de maniera în care am făcut notațiile.

Visele și interpretarea lor m-au pasionat întotdeauna, așa încât, dintre materialele pe care le-am produs prin asociere liberă, m-am concentrat asupra viselor, în egală măsură învăluitoare și dezvăluitoare ale inconștientului. Ele au fost cu adevărat „calea regală” de acces la inconștientul meu.

De-a lungul timpului, mai mulți cititori au sesizat o situație surprinzătoare: în timp ce parcurgeam o analiză freudiană, citeam asiduu cărțile lui Jung, unul dintre cei mai importanți disidenți ai întemeietorului psihanalizei. Pe de o parte, va fi fost un gest de inerție filosofică, Jung fiind considerat „filosoful” orientărilor abisale, pe de altă parte, lectura operei lui Jung, dincolo de interesul pentru valoarea intrinsecă, va fi reprezentat expresia revoltelor față de autoritate, oricare ar fi fost ea: Marx, Freud, Noica sau psihanalistul. În pofida particularităților impuse de conjunctura dificilă (clandestinitate), consider astăzi că analiza mea din anii '80 a fost reușită, deși incompletă.

În sfârșit, prezenta ediție conține modificări de structură și detaliu față de cele două ediții anterioare. Alături de cele două jurnale, ea include toate materialele conexe lor, nu numai secțiunea „Psihanaliza comunismului”, existentă și în prima ediție de la Cartea Românească, ci și eseurile filosofice publicate în 1995, sub titlul „Nedreptatea ontică” la Editura Trei, carte care cunoaște astfel reeditarea. Dintre ultimele, am renunțat la „Simboluri arhetipale în desenele lui Eminescu”, valorificat integral în „Filosofia inconștientului”. În ceea ce privește detaliile, primul jurnal a cunoscut și el anumite retușuri prin eliminarea unor însemnări care mi s-au părut acum ne semnificative și prin re poziționarea altora.

Iulie 2014

Cuvânt înainte la ediția a doua

O nouă lectură, la cinci ani de la apariția primei ediții (Cartea Românească, 1994), a determinat, pe de o parte, republicarea, iar pe de altă parte, câteva modificări. Mi-a devenit clar că, dincolo de miza personală a relației cu Constantin Noica, există în carte și o miză suprapersonală, de interes pentru cultura din România, împinsă de comunism la periferia Europei. Dacă evoluția mea spre psihanaliză nu a însemnat abandonarea filosofiei, ci a condus spre o nouă formă de filosofare clădită pe ideea de inconștient, expusă între timp în primul volum al *Filosofiei inconștientului* (Editura Trei, 1998), atunci prejudecata despre incompatibilitatea dintre psihanaliză, inițial o formă de psihoterapie, și filosofie s-ar putea clătina. Astfel s-ar mai deschide o poartă pentru asimilarea psihanalizei în mentalitățile românești și pentru reeuropenizarea României. De aici, ideea republicării.

Cea mai importantă modificare, ce înlocuiește structura triadică a cărții cu una diadică, constă în renunțarea la ultima parte, „Psihanaliza comunismului”. Trecând din planul analizei personale în cel al analizei sociale, schimbam stilul confesiv al comunicării cu unul discursiv-teoretic, incompatibil cu primul. Cândva, această a treia parte va deveni, prin dezvoltare, o altă carte. Renunțarea la anticalofilia neasumată, care mai

cocheta, invidioasă, cu calofilia unor colegi de generație, mi-a permis să înlătur, din perspectiva unei anticalofilii asumate, cea mai mare parte a incongruențelor stilistice. Ca o ultimă modificare, am introdus scrisoarea primită în 1989 de la Cezar Radu, dar pusă pe hârtie în 1986, imediat după apariția volumului *Între logica inimii și logica minții*, la Cartea Românească (sfârșitul lui 1985), scrisoare care mi-a făcut multă plăcere prin reacția entuziastă, incapabilă însă să-i anuleze spiritul critic.

11 septembrie 1999

Cuvânt înainte

Fie că știm, fie că nu știm, căutăm cu toții să ne apropiem de ceea ce Jung numea sine (*Selbst*). Indiferent de forma sub care se prezintă el conștiinței — Iisus, Buddha, piatra filosofală a alchimiștilor, motivul androgenului, simboluri geometrice de tipul mandalelor etc. —, sinele îi este transcendent. Ca sumă armonic integrată a potențialităților sufletești și spirituale ale individului, sinele este în același timp personalitatea totală și centrul său.

Însemnările care urmează descriu două încercări de atingere a sinelui: una se petrece în universul spiritual al filosofiei, cealaltă, în lumea sufletului subteran dezvăluită de psihanaliză. În ambele am beneficiat de îndrumare. Pentru filosofie, mi-a fost ghid Constantin Noica, pentru actul inițiativ al coborârii în inconștient, psihologul Eugen Papadima. Demersurile par ireconciliabile. Din punctul de vedere al căutării sinelui, ele sunt compatibile. Arhetipul sinelui nu poate fi realizat fără reunirea contrariilor: divin-omenesc, bine-rău, masculin-feminin, spirit-suflet, conștient-inconștient.

Nesfârșit, drumul către sine este dificil și pentru că eroarea sau eșecul ne întâmpină la tot pasul. M-am străduit să nu mi le ascund. Cel mai greu mi-a fost să comunic experiența întâlnirii cu propria umbră. Am făcut-o totuși, știind că nu sunt singular (fiecare are

inconștient), pentru a le oferi celor neinițiți o imagine a trăirilor și beneficiilor coborârii în infern. Dacă unii cititori vor fi contrariați sau chiar indignați și se vor simți mai buni în inconștient, să ridice piatra și să lovească.

3 ianuarie 1994

Jurnal despre Constantin Noica

14 mai 1968 – 7 martie 1986

1970, **Primăvara**

Domnul Noica s-a arătat interesat de cele câteva pagini de însemnări, prim rod al lecturilor pe care mi le propusese, și a acceptat să le citească. Pentru a-mi comunica impresiile, ne-am întâlnit, cum s-a mai întâmplat și altă dată, în oraș, la o cofetărie. Relațiile noastre au un aer conspirativ. La Institut n-am spus nimic despre întâlnirile cu Noica. Deși cercetător la Centrul de Logică și publicat de editurile și revistele, ce-i drept, literare („România literară“, de pildă), Constantin Noica nu e bine văzut în filosofia oficială. Parcă pentru a înșela vigilența celor care l-ar urmări, mă invită când acasă, când în oraș, unde alege câte o cofetărie pustie. Este oare într-adevăr supraviețuit? Ce naiv sunt! Desigur!

Genul aforistic nu ar fi potrivit pentru tânăr, care trebuie să înceapă cu o carte în care una sau mai multe idei să fie urmărite de la început până la sfârșit de capitolele și subcapitolele ei. Abia apoi poate trece la libertatea și dispersia eseistică. Dintre notațiile mele, a remarcat doar două, pe care le consideră „adevărate“: cea despre bătrânețe ca vârsta care scoate la lumină mecanismul din om și cea în care sustrag marile descoperiri întâmplării, atribuindu-le geniului uman, care

fructifică momentul caiotic. Marcuse, care m-a cucerit, și întoarcerea la natură recomandată în *Eros și civilizație* nu-i spun nimic. Îl simt ca pe un clasic în viață, incapabil să primească noutățile prezentului.

— • —

Indiferența este constitutivă omului. Altfel ar trebui să murim odată cu cei dragi. Supraviețuirea înseamnă indiferență.

— • —

Estomparea creștinismului într-o lume dominată de știință și tehnică a permis înțelegerea condiției umane în toată nuditatea sa: omul ființă către moarte. De aici și importanța pe care o capătă problematica morții în filosofia contemporană.

— • —

Gândirea morții nu este întotdeauna sterilă sau dizolvantă. Ea poate da naștere unei reguli de viață: conștiința limitei ultime impune angajarea selectivă în existență. Este ceea ce au încercat să ne învețe stoicii și existențialiștii prin filosofia lor practică.

— • —

Tinerețea este risipitoare nu numai pentru că se consumă fără cumpătare, ci și pentru că nu înfaptuiește decât puține dintre posibilitățile de care dispune.

Evantaiul aparent nelimitat al șanselor pe care le are în față îl determină adesea pe tânăr să se mulțumească a trăi doar la nivelul posibilului.

— • —

Extraordinarele cuceriri ale științei nu ne pot împiedica să ne întrebăm: cum e cu puțință spiritul? și, mai ales, cum e cu puțință ca, odată ajuns la ființare, să recadă în neant?

— • —

Există sentimente metafizice. Materia filosofiei prime devine sursă a trăirii. Un astfel de sentiment încercăm în fața morții. Ordinea cosmică și locul omului în cuprinsul ei pot inspira și ele sentimente metafizice. Lor le dă expresia psalmul 8:

...
Când privesc cerurile — lucrarea mâinilor Tale —
luna și stelele pe cari le-ai făcut,
îmi zic: Ce este omul, ca să Te gândești la el?
și fiul omului, ca să-l bagi în seamă?
...

— • —

Bătrânețea este vârsta automatismelor. Atunci se vede mai bine ca oricând mașina din om.

— • —

Bătrânețea pregetă și dă pregetarea drept prevedere.

— • —

Întreaga viață a omului este lupta cu un singur cuvânt: niciodată. Expresie a nereușitei definitive, el ne amenință cu rămânerea în stare de posibilitate a înzestrării noastre. Reușita în viață înseamnă victoria întotdeauna parțială asupra neantului posibilității nerealizate.

— • —

Nu vreau să fac cutare lucru, spui adesea, și te mândrești cu voința ta negativă. De fapt, nu poți să vrei un anumit lucru. Nu ești liber să dorești totul, așa cum nu ești liber să faci totul.

— • —

Uneori ne imaginăm viitorul sub puterea unei stări sufletești prezente. Tot ce ne așteaptă devine sumbru într-un moment de neîmplinire; dimpotrivă, viitorul ni se pare senin când prezentul ne surâde. De aceea, vom fi fericiți de surprize dacă vom suspenda orice anticipare izvorâtă din nuanța afectivă a clipei.

— • —

Adesea curajul trece drept inteligență. Calitățile morale apar ca virtuți ale intelectului. Mai ales în vremurile de restriște spirituală, curajul bunului-simț este confundat cu agerimea minții. Și invers: slăbiciunile

morale sunt luate drept defecte ale gândirii. Pentru ochiul neatent, timiditatea echivalează cu prostia.

— • —

Virilitatea este de neconceput fără inteligență. Un bărbat prost, oricât de puternic, nu este decât un mascul.

— • —

Dorința a cărei realizare este incertă își creează un început de împlinire iluzorie: speranța.

— • —

Dorința care nu are șanse de realizare este o premisă pentru sentimente negative: invidie, resentiment.

— • —

Bârfa este hrana spirituală a celor stăpâniți de invidie. Ea urmărește micșorarea calităților persoanei vizate, dar și a valorii pe care o încorporează: un mod de viață superior, un post înalt care conferă putere socială etc. A pune în evidență slăbiciunile celor favorizați de soartă înseamnă a demonstra că ei nu-și merită poziția pe care o dețin și că ea nu este de neatins. „Cu mai mult noroc“ ar fi putut reveni bârfitorului. Astfel alină bârfa chinurile celui ros de invidie, oferindu-i o consolare imaginară.

— • —

Întâmplarea nu poate fi prevăzută, dar poate fi folosită.

— • —

Se spune că multe dintre marile descoperiri științifice se datorează întâmplării. Nimic mai fals! Marile descoperiri sunt produse de geniul savantului care știe să folosească întâmplarea.

— • —

Dintre cele omenești, numai întâmplarea are atributele divinității. Ea este atotputernică, iar căile ei sunt de nepătruns. Doar din partea ei ne mai putem aștepta la minuni în această lume desacralizată. Oamenii ar trebui să ridice temple în care să-i dedice adorația. După câte știu, J. Monod este singurul gânditor care a înțeles importanța ontologică a întâmplării, așezând-o în *Hazardul și necesitatea* la înșăși temelia genului uman.

— • —

Dacă citești istoria Bizanțului, vei fi uimit de numărul mare de oameni simpli, bărbați și femei, lipsiți de orice pregătire politică sau militară care, devenind împărați, s-au distins ca mari conducători de oști sau ca subțili diplomați. Aceste fapte incontestabile conduc la ideea că întâmplarea este hotărătoare pentru destinul individual. Ești totul sau nimic nu atât prin calitățile tale, cât datorită situației istorice în care te-a

plasat întâmplarea și care-ți pune sau nu în valoare însușirile personale. Câte dintre figurile celebre ale Bizanțului nu ar fi rămas pentru totdeauna anonime dacă și în această parte a lumii ar fi existat, așa cum se întâmpla în Occident, o reglementare rigidă a succesiunii la tron?

— • —

Atribuim adesea eșecurile pe care le suferim proprii noastre incapacități. În fapt, ele sunt, nu de puține ori, urmări ale întâmplării. Chiar insuccesele repetate, care ne zădărnicesc orice întreprindere, pot fi independente de valoarea personală. Conștiința valorii proprii nu trebuie să abdice în fața sorții potrivnice!

— • —

Condiția umană: nu poți simți cu adevărat comuniunea spirituală cu femeia iubită dacă nu-i ții în brațe trupul.

— • —

Independența spiritului este o iluzie pe care psihologia modernă (Freud) a risipit-o. Ireductibilitatea spiritului e cu totul altceva.

— • —

Marxism sau existențialism? Iată o falsă problemă care a făcut să curgă zadarnic multă cerneală, căci nu e